

**ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДЕМІДОВ Денис Валерійович

УДК [378.637.14.001.572] (043.3)

**МОДЕЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
У ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ**

13.00.06 – теорія та методика управління освітою

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Хриков Євген Миколайович,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка, директор
Інституту післядипломної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Рогова Тетяна Володимирівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри загальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Дьяченко Борис Андрійович,
Луганський інститут післядипломної
педагогічної освіти, проректор з науково-
педагогічної роботи.

Захист відбудеться 18 грудня 2009 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.01 у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2.

Автореферат розіслано 18 листопада 2009 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. І. Черв'якова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Необхідність розробки проблеми моделювання технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі зумовлюється двома головними причинами. По-перше, нагальною потребою сьогодення стає підвищення якості вищої освіти, від вирішення якої залежить характер та ефективність соціально-економічного й соціокультурного розвитку України. По-друге, сучасним вищим навчальним закладам необхідні нові підходи до забезпечення якості освіти, які б відповідали світовим тенденціям і впливали на конкурентоспроможність освітніх послуг.

Тривалий час вищі навчальні заклади працювали за єдиним традиційним підходом до організації освітнього процесу. В умовах сучасної вищої освіти з'явилася необхідність за короткий термін перейти на освітні технології, зумовлені приєднанням України до Болонського процесу. Одним із завдань Болонської декларації є запровадження кредитно-модульної системи, яка потребує вирішення широкого кола організаційних завдань. У зв'язку з цим актуальною стає проблема створення технології організації навчального процесу, яка б відповідала реаліям сьогодення та особливостям кредитно-модульної освітньої технології.

У педагогічній теорії та практиці проблеми цілей і змісту вищої освіти, діяльності викладачів, організації самостійної роботи студентів, створення матеріальної бази професійної підготовки розв'язувалися як автономні наукові проблеми. Такий аспекtnий підхід порушував вимоги цілісності й ускладнював використання численних наукових напрацювань. Об'єднання всіх перерахованих аспектів у єдину модель технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі – це підхід, який дозволяє цілісно та системно вирішити центральну проблему вищої освіти – проблему управління її якістю.

На сьогодні в галузі вищої освіти накопичено значні напрацювання, які охоплюють різноманітні аспекти професійної підготовки студентів. В останнє десятиліття у вітчизняній педагогіці приділяється велика увага проблемам та перспективам вищої школи в контексті принципів Болонського процесу (В. Андрущенко, Я. Болюбаш, В. Журавський, М. Згуровський, В. Кремень, В. Луговий, М. Степко та ін.), організаційним формам, методам і технологіям навчання студентів (Т. Акбашев, А. Алексюк, А. Вербицький, В. Дьяченко, О. Падалка, Д. Чернилевський та ін.), кредитно-модульній технології організації навчального процесу у вищих навчальних закладах (О. Кучерявий, В. Огнев'юк, П. Стефаненко, А. Фурман, М. Чошанов, П. Юцявічене та ін.), проблемі моделювання соціальних та педагогічних систем (Б. Койшибаєв, Л. Кудрявцев,

Л. Растригін, Р. Шеннон, В. Штофф та ін.), управлінню освітою, у тому числі її якістю (М. Генсон, Р. Вернидуб, В. Качалов, В. Кремень, В. Крижко, Ю. Крянєв, В. Левшина, Є. Павлютенков, Ю. Похолков, С. Салига, Є. Сахарчук, Є. Хриков, О. Якубовський та ін.).

Для вирішення проблеми моделювання технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі в контексті європейської інтеграції суттєвий інтерес становлять праці зарубіжних (Р. Бел, М. Квієк, Ф. Кумбс), російських (М. Артамонова, В. Байденко, А. Гретченко, В. Трайнев та ін.) і білоруських дослідників (М. Гусаковський, Е. Калицький, О. Олекс та ін.). Тому важливим завданням є вивчення, узагальнення й подальший розвиток досвіду цих країн.

У дисертаційних роботах останніх років представлено окремі аспекти організації навчального процесу (І. Драч, О. Євдокимов, О. Островерх, Л. Серкова) і його модернізації (О. Жигло, А. Зубко, Н. Дворнікова) у вищих закладах освіти; приділено увагу питанням управління вищою освітою (С. Андрейчук, П. Вишневський, В. Мануйленко, І. Трегубенко); розкрито сутність модульної системи навчання (Н. Білик, В. Коваленко, А. Комишан, І. Мищук, М. Сукнов та ін.).

Проте, незважаючи на наявність різнопланових і досить масштабних досліджень щодо моделювання окремих компонентів технології організації навчального процесу, аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури засвідчив, що такий важливий аспект, як цілісна модель технології організації навчального процесу (ТОНП) не став предметом спеціального дослідження. Водночас доречним буде вказати й на низку *протиріч* між: потребою в підвищенні якості вищої педагогічної освіти та недостатньою теоретичною й практичною розробленістю управлінських аспектів навчального процесу; сучасними тенденціями розвитку вищої освіти в контексті Болонського процесу та існуючими підходами до організації навчального процесу в педагогічних університетах; сучасними вимогами до організації навчального процесу та рівнем готовності керівного складу педагогічних університетів до реалізації цих вимог; потенційними можливостями моделювання як складової управлінської діяльності та недостатньою їхньою реалізацією внаслідок нерозробленості теоретико-методичних засад моделювання технології організації навчального процесу в педагогічних університетах.

Таким чином, логіка розвитку науки та потреби практики зумовлюють необхідність обґрунтування теоретичних засад моделювання технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі. З огляду на актуальність проблеми, її недостатню наукову розробленість та виявлені протиріччя було обрано тему

дослідження: „**Моделювання технології організації навчального процесу у педагогічних університетах**”.

Зв'язок теми дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану наукової роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка в рамках держбюджетної теми „Модернізація діяльності вищого закладу освіти в контексті європейської інтеграції” (державний реєстраційний номер 0103U004993). Тему дисертаційної роботи затверджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 24.02.2009 р.).

Об'єкт дослідження – управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади моделювання технології організації навчального процесу в педагогічних університетах.

Мета дослідження полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні моделі технології організації навчального процесу в педагогічних університетах.

Зважаючи на складність і багатогранність досліджуваної проблеми, реалізувати її мету виявилось можливим у межах системного, синергетичного та діяльнісного підходів, що знайшли відображення в **концепції дослідження, яка** інтегрує в собі такі теоретичні положення:

1. Метою створення технології організації навчального процесу в педагогічному університеті є управління якістю професійної підготовки фахівців, що досягається шляхом забезпечення якості окремих елементів технології – процедур, операцій та завдань з її реалізації.

2. Моделювання технології організації навчального процесу в педагогічному університеті повинно спиратися на аналіз сучасних та прогностичних тенденцій розвитку вищої освіти в Україні й світі, урахування завдань та особливостей реалізації ідей Болонського процесу, аналіз сучасного стану навчального процесу у вищих навчальних закладах.

3. Реалізація технології організації навчального процесу в педагогічному університеті доцільна на основі поєднання традиційних та інноваційних елементів, які дозволяють вирішувати нові організаційні завдання, пов'язані з сучасною ситуацією у вищій освіті та найбільш ефективними шляхами забезпечення якості підготовки фахівців.

4. Технологія організації навчального процесу в педагогічному університеті повинна забезпечувати реалізацію завдань, пов'язаних з проектуванням, здійсненням та аналізом ефективності навчального процесу у вищих закладах освіти.

5. Досягнення мети дослідження можливе шляхом забезпечення сукупності методологічних підходів до вирішення наукової проблеми; визначення чинників, які забезпечують якість навчального процесу – процедур та операцій ТОНП; розробки науково-практичного інструментарію реалізації технології.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що моделювання технології організації навчального процесу в педагогічному університеті може бути ефективним за умов: урахування під час моделювання сучасного стану вищої освіти, тенденцій та актуальних проблем її розвитку; розробки цілісної системи процедур, операцій, елементів науково-практичного інструментарію організації навчального процесу; органічного поєднання традиційних та інноваційних елементів організації навчального процесу; спрямованості моделі технології організації навчального процесу в педагогічному університеті на вирішення завдань аналізу, оцінки, проектування та розвитку організації навчального процесу; поєднання теоретичних та емпіричних процедур моделювання технології організації навчального процесу.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження було сформульовано такі **завдання**:

1. Визначити тенденції та особливості розвитку сучасної вищої освіти, на які необхідно спиратися при моделюванні технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі.
2. Проаналізувати стан розробки проблеми моделювання технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі.
3. Розкрити сутність та структуру моделювання технології організації навчального процесу в педагогічному університеті.
4. Розробити науково-практичний інструментарій реалізації технології організації навчального процесу в педагогічному університеті.
5. Здійснити дослідну роботу щодо запровадження інноваційних елементів технології організації навчального процесу в педагогічному університеті.

Методологічні й теоретичні засади дослідження складають положення й висновки філософії нестабільності (І. Пригожин, І. Стенгерс), системного (В. Афанасьєв, І. Блауберг, В. Садовський, А. Уйомов, Е. Юдін та ін.) та діяльнісного (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн) підходів, системного підходу в педагогічних дослідженнях (Т. Ільїна, Ф. Корольов, Н. Кузьміна), моделювання (Б. Койшибаєв,

Л. Кудрявцев, Л. Растригін, П. Сікорський, Р. Шеннон, В. Штофф та ін.), організації навчального процесу у вищих закладах освіти (А. Алексюк, С. Архангельський, Г. Атанов, В. Беспалько, О. Глузман, В. Лозова, О. Мороз, П. Підкасистий, В. Семиченко, Н. Тализіна), технологій навчального процесу, у тому числі у ВНЗ (Т. Акбашев, Т. Алексєєнко, М. Кларін, О. Пехота, О. Пометун, Г. Селевко, Д. Чернілевський), модуль-ної системи навчання (А. Алексюк, І. Богданова, О. Кучерявий, В. Огнев'юк, П. Стефаненко, А. Фурман, М. Чошанов, П. Юцявічене та ін.), управління освітою, у тому числі її якістю (М. Генсон, Р. Вернидуб, В. Качалов, В. Крижко, Ю. Крянєв, Є. Павлютенков, В. Левшина, Є. Хриков, О. Якубовський та ін.).

Для реалізації мети й розв'язання поставлених завдань використувалися такі **методи**: *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної літератури, а також нормативних документів з питань організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах для вивчення рівня розробленості проблеми й визначення вихідних теоретико-концептуальних засад дисертаційної роботи; моделювання – для розробки моделі технології організації навчального процесу в педагогічному університеті; *емпіричні*: експертне оцінювання з метою визначення впливу різних чинників організації навчального процесу на якість освіти у вищому педагогічному навчальному закладі; спостереження, анкетування, інтерв'ювання з метою визначення особливостей реального стану технологічного забезпечення організації навчального процесу; дослідна робота для перевірки ефективності моделі технології організації навчального процесу.

База дослідження. Дослідна робота здійснювалася в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка та його структурних підрозділах: Інституті післядипломної освіти, Інституті фізичної культури і спорту, на факультеті іноземних мов, факультеті природничих наук.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* розроблено теоретико-методичні засади моделювання технології організації навчального процесу в педагогічному університеті, обґрунтовано модель технології організації навчального процесу в педагогічному університеті, визначено поняття „технологія організації навчального процесу”, виявлено сукупність організаційних завдань, реалізація яких є умовою підвищення ефективності навчального процесу; *дістали подальшого розвитку* наукові уявлення про тенденції та особливості функціонування вищої освіти в Україні, на які необхідно спиратися при моделюванні технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі; *удосконалено* форми, методи та технології

організації навчального процесу й підходи до управління якістю освітніх послуг у вищих закладах освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено модель технології організації навчального процесу в педагогічному університеті, науково-практичний інструментарій реалізації відповідної технології, а саме: положення про науково-методичне забезпечення навчального процесу, методичні рекомендації з розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики й освітньо-професійної програми, критерії оцінки науково-методичного забезпечення навчального процесу, положення про замовлення магістерських та дипломних робіт; в орієнтації отриманих результатів на широке коло науково-викладацького складу – викладачів, завідувачів кафедр, деканів та працівників деканатів, працівників навчальних відділів, аналітичних відділів, відділів моніторингу та стратегічного розвитку, проректорів, ректорів вищих закладів освіти.

Результати дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі вищих педагогічних закладів освіти різного рівня акредитації, у навчальному процесі ВНЗ іншого профілю, у процесі підготовки та перепідготовки управлінських кадрів, у процесі вдосконалення нормативно-методичного забезпечення навчального процесу у вищих закладах освіти.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 1/449 від 24.02.09), Слов'янського державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 68–09–34 від 12.02.09), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ) (довідка про впровадження № 107–115–1594/5 від 28.01.09).

Особистий внесок у роботі, опублікованій у співавторстві з Є. Хриковим, полягає у визначенні типових позитивних та негативних явищ і тенденцій, які впливають на якість вищої освіти, показників для моніторингу якості діяльності випускників вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися й отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних: „Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти”* (Ялта, 2003); *„Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: Орієнтири та напрямки сучасної освіти”* (Луганськ, 2005); *Всеукраїнських: „Професіоналізм педагога”* (Ялта, 2003); *„Тенденції розвитку післядипломної освіти в контексті Болонського процесу”* (Луганськ, 2006); на засіданнях Науково-

методичної ради університету й центру „Вища освіта регіону”, семінарах Центру інноваційних технологій, звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу, засіданнях кафедри педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Результати та основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 8 публікаціях, з них – 4 статті в наукових фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (214 найменувань, з них 16 іноземними мовами), 13 додатків на 36 сторінках та 15 таблиць. Загальний обсяг роботи – 260 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, концепцію, гіпотезу, завдання, методи дослідження, розкрито методологічні й теоретичні засади, наукову новизну й практичне значення результатів, наведено відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі – „**Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми**” – визначено методологічні засади дослідження, проаналізовано тенденції розвитку вищої освіти у світі, розкрито сучасні підходи до забезпечення та управління якістю вищої освіти, сформульовано поняття технології організації навчального процесу, представлено теоретичні засади, сутність, особливості, чинники, які впливають на технологію організації навчального процесу.

У якості засадничої методологічної ідеї було використано положення філософії нестабільності про необхідність вивчення тенденцій розвитку соціальних явищ та процесів як відкритих систем.

З точки зору філософії нестабільності, вивчення тенденцій розвитку соціального явища дозволяє підвищити ймовірність досягнення мети того чи іншого процесу. Використання цього положення в нашому дослідженні передбачає узагальнення тенденцій розвитку навчального процесу у вищих навчальних закладах під час моделювання технології організації навчального процесу. З'ясувати це можна шляхом вивчення й систематизації особливостей розвитку вищої освіти в провідних країнах світу та Україні. У розвитку вищої освіти цих країн можна визначити дві основні тенденції – збереження національних особливостей та появу спільних напрямків подальшого розвитку цієї важливої ланки освіти.

Під час вирішення проблеми підвищення ефективності вищої освіти увага зосереджується на сутності та показниках якості вищої освіти – відповідності навчальних досягнень студентів державним освітнім стандартам; позитивній мотивації навчання; знаннях, уміннях і навичках; показниках особистісного розвитку (самореалізації, соціальної мобільності, соціальної стійкості, вихованості); побічних ефектах освітнього процесу, які можуть бути як позитивними, так і негативними; співвідносності („релевантності”) вищої освіти з європейським ринком праці.

Аналіз наукових засад забезпечення якості вищої освіти дозволив виокремити три підходи, реалізація яких безпосередньо впливає на ефективність навчального процесу у вищих закладах освіти.

Педагогічний підхід щодо вирішення проблеми якості вищої освіти полягає в розумінні цілей, змісту вищої освіти, форм, методів навчального процесу, технології навчального процесу, діяльності викладача ВНЗ.

Вузькоуправлінський підхід до вирішення проблеми якості характеризує позицію науковців, які поряд з іншими чинниками окремо розглядають деякі управлінські – якість управління освітніми процесами, готовність керівних і педагогічних кадрів до інноваційних процесів тощо.

Системно-управлінський підхід забезпечує цілісне охоплення основних чинників якості вищої освіти, серед яких виділено: якість змісту освіти; якість процесу надання освітніх послуг; якість матеріально-технічної бази та устаткування; якість персоналу; якість підготовленості абітурієнтів. Загальноприйнятого підходу до чинників якості вищої освіти в педагогічній науці ще не обґрунтовано. Тому нагальною потребою є створення моделі технології організації навчального процесу, яка б об'єднувала всі головні чинники якості вищої освіти.

З кожним роком вища освіта України все більше підпадає під вплив загальноєвропейських процесів в освітній галузі та стає більш відкритою. У зв'язку з цим під час моделювання технології організації навчального процесу необхідно враховувати найважливіші *тенденції* розвитку вищої освіти, а саме: підвищення рівня самостійності вищого закладу освіти у вирішенні всього комплексу проблем внутрішнього життя; прискорення розвитку матеріально-технічної бази вищого навчального закладу, яка повинна не тільки відповідати новим освітнім технологіям, а й сама впливати на їхній розвиток; прискорення розвитку головних складових системи вищої освіти, що зумовлює нові вимоги до її функціонування; застосування освітніх технологій та підходів до організації навчального процесу, які характерні для значної кількості країн; поширення моніторингових технологій для аналізу ефективності діяльності вищого навчального закладу; перевага динамічних процесів у діяльності вищого

закладу освіти над станом стабільності; поява віртуальних форм освіти, використання різних форматів отримання знань; трансформація традиційних форм навчального процесу (лекцій, семінарів), поширення дискусій, ігрових методів, тренінгів, мультимедійних занять.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити провідне поняття дослідження „технологія організації навчального процесу”, під якою ми розуміємо цілеспрямований організаційний вплив на навчальний процес у цілому або окремі його частини, що реалізується за допомогою цілісної системи процедур та операцій, які дозволяють управляти чинниками якості освіти. Значення технології полягає в тому, що вона підвищує ефективність організації навчального процесу завдяки включенню до неї тих видів діяльності та операцій, які є необхідними й достатніми для досягнення мети навчального процесу.

Перша ознака технології організації навчального процесу – його розподіл на пов’язані між собою етапи, процедури, операції. Урахування цього положення зумовлює необхідність точного визначення вимог до суб’єктів управління навчальним процесом, які мають діяти відповідно до розробленої технології. Ці вимоги повинні відбивати суттєві риси та особливості, притаманні організації навчального процесу, його логіку.

Друга ознака технології організації навчального процесу – етапність дій, їх розподіл у часі. Послідовність дій, їх порядок виконання визначає внутрішня логіка організації навчального процесу, його усталений перебіг. Разом з тим, це положення не заперечує можливості втручання тих, хто займається організацією навчального процесу, у його об’єктивний хід, зміни його темпу, інтенсивності залежно від наявної ситуації.

Третя ознака технології організації навчального процесу – інваріантність виконання відповідних процедур та операцій, що є умовою забезпечення досягнення результату навчального процесу. Чим більш значними є відхилення в діяльності організаторів навчального процесу від обґрунтованої технології, тим більше зростає загроза отримати результат, який не відповідає освітній кваліфікаційній характеристиці фахівця.

Четверта ознака технології організації навчального процесу – її системний (комплексний) характер, що є одним з головних чинників ефективності навчального процесу. Технологія повинна охоплювати всі головні завдання, пов’язані з організацією навчального процесу. Ці завдання найчастіше пов’язані з певними проблемними ситуаціями, під час яких виникають суперечності між рівнем функціонування навчального процесу та вимогами до нього.

П’ята ознака технології організації навчального процесу –

цілісність елементів (процедур) зазначеної технології. Деформація одного з елементів технології організації навчального процесу відбивається на всій технології та знижує її ефективність. Використання тільки окремих елементів може певною мірою підвищити його ефективність, але дійсно синергетичний ефект може дати тільки цілісність процедур технології організації навчального процесу.

Шоста ознака технології організації навчального процесу – тісний взаємозв'язок технології організації навчального процесу з технологією навчального процесу. Як відомо, технологія навчального процесу спрямована на реалізацію освітніх завдань, її суб'єктами є викладачі та студенти, а технологія організації навчального процесу – на вирішення управлінських завдань, її суб'єктами є керівники й викладачі освітньої установи та її підрозділів. Ці технології міцно пов'язані й зумовлюють одна одну.

У другому розділі – **„Обґрунтування моделі технології організації навчального процесу в педагогічному університеті”** – запропоновано принципи, процедури та операції моделювання технології організації навчального процесу в педагогічному університеті, теоретичну модель зазначеної технології, надано оцінку наявного стану організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, розроблено науково-практичний інструментарій реалізації технології організації навчального процесу, представлено перебіг та результати дослідної роботи з апробації технології організації навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи навчання у вищому закладі освіти.

Визначені теоретичні засади, сутність, особливості, чинники, які впливають на технологію організації навчального процесу, створили передумови для її моделювання.

Модель є системним утворенням. Тому об'єкт моделювання й процес моделювання можна розглядати як систему моделей, кожна з яких відбиває певну складову, а разом вони утворюють нову цілісність. Остання властивість свідчить про те, що модель спрощує та наближає об'єкт завдяки визначенню конкретних, найбільш суттєвих його характеристик.

У зв'язку з цим моделювання технології організації навчального процесу можна визначити як процес її представлення, імітації на засадах побудови, вивчення та перетворення низки моделей, у яких відтворюються принципи організації та функціонування навчального процесу. З урахуванням цього положення логіку дослідження можна представити спочатку як побудову *концептуальної моделі*, яка відбиває реальний стан

технології організації навчального процесу, потім *ідеальної моделі*, яка відображає бажаний стан технології організації навчального процесу.

Реалізація ідеальної моделі в дослідній роботі зумовлює появу концептуальної моделі нового рівня. Ця модель уже не тільки відображає первинні властивості технології організації навчального процесу, а й конструє її нові властивості та виконує функцію управління розвитком цієї технології. Ідеальна модель дозволяє зв'язати теперішнє з майбутнім, тому що інтегрує наявний стан технології організації навчального процесу, засоби його розвитку та остаточний стан.

Важливою вимогою до моделі є те, що вона повинна репрезентувати функціональні цілі системи, які повинні досягатися неодноразово. Модель є не тільки відбитком існуючої системи, але й прогнозує створення майбутніх систем. Це зумовлює необхідність вивчення та використання під час моделювання вже наявних систем та їхніх моделей і створення нових прогностичних моделей більш високого рівня. Ними можна вважати такі, що містять наявний позитивний досвід, вирішують нові актуальні завдання організації навчального процесу й відповідають вимогам цілісності (сукупність пов'язаних елементів) та ієрархічності (кожний елемент є підсистемою системи більш вищого рівня).

Під час моделювання ТОНП урахувалося, що вона є складовою освітнього середовища, яке розуміється як сукупність усіх об'єктів, зміна властивостей яких впливає на технологію організації навчального процесу як систему, а також об'єктів, властивості яких змінюються під впливом функціонування системи.

На ТОНП, на нашу думку, у першу чергу впливають тенденції та особливості розвитку вищої освіти, завдання Болонської декларації, діяльність Міністерства освіти і науки, керівники та працівники вищого навчального закладу. Чинники зовнішнього середовища для ТОНП зумовлюють появу нових завдань, які повинна вирішувати ця система. Ефективність розробки моделі ТОНП залежить від рівня управлінської культури, навичок моніторингової діяльності, опанування процедур та операцій моделювання суб'єктами управління навчальним процесом у ВНЗ.

У дослідженні було визначено суттєві складові моделювання, побудови й функціонування ТОНП:

– *цільова*, яка включає загальні цілі побудови й використання ТОНП та часткові цілі, які не стосуються безпосередньої взаємодії учасників навчально-виховного процесу (наприклад, створення матеріально-технічної бази ВНЗ);

– *змістовно-інформаційна* – навчально-наукова, навчально-методична, навчально-організаційна – визначається змістом навчання;

– *кадрова складова*, що передбачає діяльність професорсько-викладацького складу, який здійснює реалізацію навчально-виховного процесу, що базується в наш час на ідеях кредитно-модульної системи, сучасних формах та методах навчання й виховання та забезпечує формування й розвиток у студентів знань, умінь і навичок, способів продуктивного мислення й пізнання, соціально значущих цінностей і особистісного розвитку, здатності до навчання й самоосвіти впродовж життя тощо;

– *освітній соціум*, що включає людей і соціальні інститути, які реально або потенційно впливають на результати навчально-виховної діяльності;

– *технологічна складова*, яку утворюють технології навчання, що включають у кожному конкретному випадку ті чи інші форми та методи навчання, дидактичні стратегії, технології організації взаємодії структурних підрозділів вищого навчального закладу, а також інформаційно-комунікаційні технології, які забезпечують науково-педагогічну комунікацію всіх учасників освітнього процесу;

– *система засобів навчання*, яка складається із сукупності матеріальних об'єктів, що можуть використовуватися учасниками навчально-виховного процесу протягом навчання;

– *типові та спеціалізовані навчальні приміщення* (кабінети, аудиторії, лабораторії, бібліотека, навчальні майстерні, спортивні зали й майданчики тощо), у яких здійснюється навчально-виховний процес, створюються необхідні умови (матеріально-технічні, психолого-педагогічні, ергономічні, естетичні та ін.) для його ефективного функціонування.

У процесі моделювання було обґрунтовано процедури моделювання технології організації навчального процесу: визначення змісту навчання; кадрове забезпечення; визначення технології навчального процесу; оновлення нормативно-методичної бази; інформаційно-методичне забезпечення; створення матеріально-технічних умов; розроблення системи моніторингу якості організації навчального процесу. Наступним кроком у моделюванні стало визначення за результатами експертної оцінки 27 операцій, які забезпечують реалізацію ТОНП, що створило умови для проведення дослідної роботи відповідно до завдань дослідження.

На початковому етапі дослідної роботи було реалізовано чотири взаємопов'язаних завдання: вивчення думки експертів про вплив чинників організації навчального процесу на якість вищої освіти; аналіз

досвіду діяльності вищого навчального закладу та визначення тих існуючих елементів, які необхідно включити до технології організації навчального процесу; оцінка стану організації навчального процесу; визначення неефективних та відсутніх елементів технології організації навчального процесу.

Для проведення дослідної роботи розроблену модель було доповнено переліком організаційних завдань, реалізація яких є механізмом функціонування технології організації навчального процесу. Аналіз реального навчально-виховного процесу в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка на початку дослідної роботи засвідчив, що зі 131 визначених завдань 69 не реалізувалися. Необхідність у їх здійсненні виникла після включення ВНЗ до реалізації завдань Болонського процесу та перебудови навчального процесу на засадах кредитно-модульної системи. Рівень реалізації системи завдань характеризує досягнутий рівень технології організації навчального процесу.

Дослідна робота з апробації моделі технології організації навчального процесу проводилася в Інституті післядипломної освіти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, а також у інших структурних підрозділах університету.

З урахуванням результатів дослідної роботи головну увагу було сконцентровано на тих операціях та організаційних завданнях, які не реалізовувалися на початковому етапі входження освітньої системи України в Болонський процес.

У процесі дослідної роботи було створено та апробовано науково-практичний інструментарій реалізації технології організації навчального процесу в педагогічному університеті.

Результати дослідної роботи свідчать про ефективність процедур моделювання технології організації навчального процесу та здатність апробованої технології впливати на якість освітніх послуг у вищому навчальному закладі.

На теоретичному, методичному та практичному рівнях підтверджено гіпотезу про те, що моделювання технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі може бути ефективним, якщо під час моделювання враховувати сучасний стан, тенденції та проблеми розвитку вищої освіти; розробити цілісну систему процедур, операцій, завдань, елементів науково-практичного інструментарію організації навчального процесу; забезпечити органічне поєднання традиційних та інноваційних елементів організації навчального процесу; спрямувати модель технології організації навчального процесу на вирішення завдань аналізу, оцінки, проектування

й розвитку організації навчального процесу; забезпечується поєднання теоретичних та емпіричних процедур моделювання ТОНП.

Вірогідність розробленої моделі технології організації навчального процесу в педагогічному університеті забезпечено двома групами чинників. Першу складають науково обґрунтовані методологічні підходи до аналізу предмета дослідження, відбору масиву першоджерел, розробки комплексу методів дослідження, адекватних його логіці та завданням, поєднанню теоретичних та емпіричних процедур моделювання, використання методу експертної оцінки, який дозволяє залучити до дослідження досвідчених фахівців у галузі вищої освіти. Другу складають властивості розробленої моделі технології організації навчального процесу в педагогічному університеті, яка відбиває тенденції розвитку вищої освіти в Україні та світі, містить поєднання традиційних та інноваційних елементів, має чітку структуру (систему процедур, операцій, завдань) і містить низку перевірених у дослідній роботі елементів.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі **висновки**:

1. У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми моделювання технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі. Актуальність дослідження зумовлена його спрямованістю на вирішення протиріччя між новими завданнями вищої школи та застарілою технологією організації навчального процесу, яка не дозволяє освітнім закладам реалізувати суспільні вимоги сьогодення.

2. У дослідженні визначено тенденції та особливості розвитку вищої освіти, які впливають на обґрунтування технології організації навчального процесу: підвищення рівня автономії вищого навчального закладу; прискорення розвитку матеріально-технічної бази вищого закладу освіти; застосування освітніх технологій та підходів до організації навчального процесу, які характерні для значної кількості країн; поширення моніторингових технологій; появу віртуальних форм освіти, використання різних форматів отримання знань; орієнтацію освіти на загальноєвропейські цінності та якість освіти як провідну вимогу сучасного освітнього простору; орієнтацію на підвищення ефективності підготовки фахівців; переведення вищої освіти на дворівневу систему підготовки. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дав можливість зробити висновок про необхідність реалізації в якості провідних методологічних засад системного, синергетичного та діяльнісного підходів.

3. Вивчення філософської, психолого-педагогічної літератури засвідчило наявність аспектного підходу до реалізації завдань організації

навчального процесу у вищих закладах освіти, необхідність цілісного дослідження технології організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, доцільність розробки теоретико-методичних засад моделювання технології організації навчального процесу у ВНЗ, зокрема в педагогічних університетах.

4. Аналіз наукових засад забезпечення якості вищої освіти дозволив виокремити три підходи, реалізація яких безпосередньо впливає на ефективність навчального процесу у вищих закладах освіти: педагогічний підхід, вузькоуправлінський підхід, системно-управлінський підхід. Особливого значення набуває системно-управлінський підхід, який забезпечує цілісне охоплення основних чинників якості вищої освіти (якість змісту освіти; якість процесу надання освітніх послуг; якість матеріально-технічної бази та устаткування; якість персоналу; якість підготовленості абітурієнтів).

Проведений у дисертації аналіз наукової літератури дозволив визначити провідне поняття дослідження „технологія організації навчального процесу”, під яким розуміється цілеспрямований організаційний вплив на навчальний процес у цілому або окремі його частини, який реалізується за допомогою цілісної системи процедур та операцій, які дозволяють управляти чинниками якості освіти. Було визначено такі ознаки організації навчального процесу: його розподіл на пов’язані між собою етапи, процедури, операції; етапність дій, їх розподіл у часі; інваріантність виконання відповідних процедур та операцій, що є умовою забезпечення досягнення результату навчального процесу; системний (комплексний) характер, що є одним з головних чинників ефективності навчального процесу; цілісність елементів (процедур) зазначеної технології; тісний взаємозв’язок технології організації навчального процесу з технологією навчального процесу. Значення технології полягає в тому, що вона підвищує ефективність організації навчального процесу завдяки включенню до неї тих видів діяльності, операцій та завдань, які дійсно необхідні для досягнення мети навчального процесу.

5. Процес моделювання технології організації навчального процесу передбачав, по-перше, побудову концептуальної моделі, яка відбиває реальний стан технології організації навчального процесу, по-друге, ідеальної моделі, яка відображає бажаний стан технології організації навчального процесу. Взаємозв’язок концептуальної та ідеальної моделей полягає в тому, що реалізація ідеальної моделі в практичній діяльності зумовлює появу концептуальної моделі нового рівня, яка не тільки відображає первинні властивості технології організації навчального

процесу, а й конструює її нові властивості та виконує функцію управління розвитком цієї технології.

Доведено, що на моделювання та функціонування технології організації навчального процесу впливають тенденції й особливості розвитку вищої освіти, завдання Болонської декларації, нормативно-правова база освітньої галузі, керівники та працівники вищого навчального закладу, а також рівень управлінської культури, навички моніторингової діяльності, ступінь опанування процедурами й операціями моделювання суб'єктами управління навчальним процесом у ВНЗ.

Визначено складові моделювання, побудови й функціонування ТОНП: цільова, змістовно-інформаційна, кадрова, освітній соціум, технологічна, система засобів навчання, типові та спеціалізовані навчальні приміщення. Обґрунтовано процедури моделювання технології організації навчального процесу: визначення змісту навчання; кадрове забезпечення; визначення технології навчального процесу; оновлення нормативно-методичної бази; інформаційно-методичне забезпечення; створення матеріально-технічних умов; розроблення системи моніторингу якості організації навчального процесу. За результатами експертної оцінки виокремлено 27 операцій та 131 завдання, здійснення яких є механізмом функціонування технології організації навчального процесу.

6. Розроблено та апробовано науково-практичний інструментарій реалізації технології організації навчального процесу, а саме: положення про науково-методичне забезпечення навчального процесу, методичні рекомендації з розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики й освітньо-професійної програми, критерії оцінки науково-методичного забезпечення навчального процесу, положення про замовлення магістерських та дипломних робіт.

7. Дослідна робота, що здійснювалася на базі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, довела доцільність використання процедур та операцій моделювання технології організації навчального процесу, що сприяє підвищенню якості освіти у вищому педагогічному навчальному закладі й забезпеченню ефективності управлінської діяльності всіх структурних підрозділів закладу освіти на основі поєднання традиційних та інноваційних елементів, які дозволяють вирішувати нові організаційні завдання, пов'язані з сучасною ситуацією у вищій освіті та найбільш ефективними шляхами забезпечення якості підготовки фахівців.

У дисертації запропоновано перспективні шляхи подальшої розробки проблеми: визначення ролі кожного з рівнів управління в реалізації технології організації навчального процесу; обґрунтування

системи знань та вмій управлінських кадрів, необхідних для організації навчального процесу та системи підготовки керівників до реалізації технології організації навчального процесу; виявлення закономірностей розвитку технології організації навчального процесу.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Демідов Д. В. Управління якістю освіти як педагогічна проблема / Д. В. Демідов // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2007. – № 17 (133). – С. 126 – 132.

2. Демідов Д. В. Сутність технології організації навчального процесу у ВНЗ / Д. В. Демідов // Освіта Донбасу. – 2008. – № 1. – С. 48 – 55.

3. Демідов Д. В. Теоретичні засади моделювання технології організації навчального процесу / Д. В. Демідов // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2008. – № 8 (147). – С. 203 – 210.

4. Демідов Д. В. Інформаційні технології як засіб управління якістю освіти / Д. В. Демідов // Гуманізація навчально-виховного процесу: наук.-метод. зб. – Вип. ХІІ. – Слов'янськ, 2008. – С. 22 – 29.

5. Демідов Д. В. Тенденції розвитку вищої педагогічної освіти в університетах України і Європи / Д. В. Демідов // INTED-2003 : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Ялта, 1–5 квіт. 2003 р.) – К. : Пед. преса, 2003. – С. 182 – 187.

6. Демідов Д. В. Паризька декларація та напрями розвитку вищої освіти / Д. В. Демідов // Професіоналізм педагога : матеріали Всеукр. конф. (Ялта, 23–25 сент., 2003 г.). – Ялта : Пед. преса, 2003. – С. 34 – 39.

7. Демідов Д. В. Проблема качества образования в высшей школе Украины / Д. В. Демидов // Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 2–5 жовт., 2005 р.). – Луганськ, 2005. – С. 274 – 278.

8. Демідов Д. В. Моніторингові технології організації навчального процесу в університеті / Є. М. Хриков, Д. В. Демідов // Тенденції розвитку післядипломної освіти в контексті Болонського процесу : матеріали наук.-практ. конф. (Луганськ, 23 берез., 2006 р.). – Луганськ, 2006. – С. 3 – 14.

Демідов Д. В. Моделювання технології організації навчального процесу у педагогічних університетах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія та методика управління освітою. –

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі моделювання технології організації навчального процесу в педагогічних університетах.

У дисертації представлено аналіз сучасних тенденцій розвитку вищої освіти, які зумовлюють підходи до обґрунтування моделі технології організації навчального процесу. Розкрито сутність технології організації навчального процесу як цілеспрямованого організаційного впливу на навчальний процес у цілому або окремих його частин, який реалізується за допомогою цілісної системи процедур та операцій, що дозволяють управляти чинниками якості освіти. Модель технології організації навчального процесу складають 7 процедур, 27 операцій та 131 завдання, реалізація яких є механізмом функціонування цієї технології.

Реалізація розробленої моделі та науково-практичного інструментарію, який складала методичні рекомендації, положення, критерії й методики оцінки окремих складових та технології організації навчального процесу в цілому, у дослідній роботі підтвердила висунуту гіпотезу й обґрунтованість концептуальних положень дослідження.

Ключові слова: моделювання, технологія організації навчального процесу, моделювання технології організації навчального процесу, управління якістю вищої освіти, навчальний процес у педагогічних університетах, науково-практичний інструментарій.

Демидов Д. В. Моделирование технологии организации учебного процесса в педагогических университетах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.06 – теория и методика управления образованием. – Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Луганск, 2009.

Диссертационное исследование посвящено проблеме моделирования технологии организации учебного процесса в педагогических университетах. В нем анализируются наиболее важные тенденции развития высшего образования, обуславливающие процесс моделирования технологии организации учебного процесса.

Технология организации учебного процесса рассматривается как организационное влияние на учебный процесс в целом или отдельные его части, которое реализуется при помощи целостной системы процедур и операций, позволяющих управлять факторами качества высшего образования.

В диссертации обосновано моделирование технологии организации учебного процесса, включающее семь процедур: определение содержания образования; кадровое обеспечение учебного процесса; определение

технологии учебного процесса; обновление нормативно-методической базы; информационно-методическое обеспечение учебного процесса; создание материально-технических условий организации учебного процесса; создание системы мониторинга качества организации учебного процесса. Данные процедуры осуществляются при помощи 27 операций и 131 задачи, реализация которых является механизмом функционирования технологии организации учебного процесса. В ходе исследования было выяснено, что 69 из 131 задачи организации учебного процесса ранее, как правило, не реализовывались. Необходимость их осуществления вызвана активизацией процесса модернизации высшего образования Украины, реформирования учебного процесса в рамках кредитно-модульной системы.

Моделирование технологии организации учебного процесса в высшем учебном заведении позволило повысить уровень управления качеством профессиональной подготовки, который достигается путём обеспечения качества отдельных составляющих этой технологии – процедур, операций и заданий по её реализации. Такой результат внедрения технологии организации учебного процесса в высшем учебном заведении был получен благодаря тому, что эта технология обеспечивает реализацию всех главных задач, связанных с проектированием, осуществлением и анализом эффективности учебного процесса в вузе.

Вероятность разработанной модели технологии организации учебного процесса в педагогическом университете обеспечивается двумя группами факторов. Первую составили научно обоснованные методологические подходы к анализу предмета исследования, разработка комплекса методов исследования, адекватных его логике и задачам, взаимосвязь теоретических и эмпирических процедур моделирования, использование метода экспертной оценки, который позволил привлечь к исследованию опытных специалистов в области высшего образования. Вторую составили особенности разработанной модели технологии организации учебного процесса в педагогическом университете, отображающей тенденции развития высшего образования в Украине и мире, совмещающей традиционные и инновационные элементы, которая имеет чёткую структуру (систему процедур, операций и задач) и содержит ряд проверенных в опытной работе элементов.

Результаты исследования проблемы на теоретическом, методическом и практическом уровнях позволили подтвердить гипотезу о том, что моделирование технологии организации учебного процесса в педагогических университетах может быть эффективным, если во время моделирования учитывать современное состояние, тенденции и проблемы развития высшего образования; разработать целостную систему процедур, операций, задач, элементов научно-практического инструментария организации учебного

процесса; обеспечить органическое единство традиционных и инновационных элементов организации учебного процесса; направить модель технологии организации учебного процесса на решение задач анализа, оценки, проектирования и развития организации учебного процесса; обеспечить единство теоретических и эмпирических процедур моделирования технологии организации учебного процесса.

В диссертации предложены перспективные пути дальнейшей разработки проблемы: определение роли каждого из уровней управления в реализации технологии организации учебного процесса в высшем учебном заведении; обоснование системы знаний и умений управленческих кадров, необходимых для организации учебного процесса в высшем учебном заведении; обоснование системы подготовки будущих руководителей к реализации технологии организации учебного процесса, определение закономерностей развития технологии организации учебного процесса.

Ключевые слова: моделирование, технология организации учебного процесса, моделирование технологии организации учебного процесса, управление качеством высшего образования, учебный процесс в педагогических университетах, научно-практический инструментарий.

Demidov D.V. The modeling of technology organization of educational process in pedagogical universities. – Manuscript.

Thesis for the Candidate of Pedagogical Sciences Degree in speciality 13.00.06 – Theory and method of management education. – Luhansk Taras Shevchenko National University. – Luhansk, 2009.

The research is devoted to the problem of modeling in pedagogical universities. The most important tendencies in development of high education, which make dependent on the process of modeling technology organization of educational process are analyzed in it.

A technology organization of educational process is seen as an organizational influence on educational process in whole or its separate parts which is realized with the help of whole system of procedures and operations, which allow managing factors of quality education. The model of technology organization of educational process consists of 7 procedures, 27 operations and 131 tasks, realization of which is a mechanism of functioning of this technology.

The realization of treated model and scientific-practical instruments was allowed to confirm putting forward hypothesis and the basis of conceptual theses of the research.

Key words: modeling, technology of organization of educational process, modeling of technology of organization of educational process, management of high education quality, educational process in pedagogical universities, scientific-practical instruments.